

KUGLICS GÁBOR

A BARNUM CIRKUSZ FELLÉPÉSE SZOMBATHELYEN

Jól ismerjük a régi mondást: „Kenyeret és cirksuzt!” A XIX. században az emelkedő életszínvonal, a lassan, de biztosan növekvő és terjedő jólét megteremtette az igényt a konkrét értelemben vett cirksuzi látványosságokra, amely már sokkal több volt, mint vásári mutatványosok fellépése. (És természetesen semmi közülük sem volt az ókori cirksuzi játékokhoz.) Bár a cirksuz elsősorban a nagyvárosi közönséget tekintette célcsoportjának (nagyvárosokban álltak a fellépő helyszínek), de az állandó műsorszámok ismertsége miatt a nézőszám csökkenésnek indult, így a társulatok rákényszerültek, hogy más városokba is elvigyék a produkciót. Így jöttek létre a vándorcirkuszok. Először kisebb családi vállalkozásként, kevés szereplővel, majd később egyre nagyobbak. A XIX. század végére talán a legnagyobb utazó cirksuz az amerikai Barnum & Bailey lett. Náluk a hangsúly a teatralitásra, a grandiózus látványosságra helyeződött.¹

A cirksuz létrehozója, névadója a meglehetősen reklámokhoz kiválóan értő – és ezért a korban „reklámkirályként”, „humbug királyként”² emlegetett – Phineas Taylor Barnum (1810–1891) amerikai üzletember.³ Az 1871-ben általa létrehozott társulat 1876-ban egyesült James Bailey cirksuzával, innentől kezdve hivatalosan a Barnum & Bailey nevet viselték. Barnum 1891-es halála után a közös nevet megtartva Bailey vezetésével működött tovább a társulat.⁴ Kezdetből fogva utazó látványosságként működtek, és jelentős változásokat hoztak a cirksuzművészetben: egy hatalmas ovális térben 3 porondot állítottak fel, melyeken párhuzamosan futottak a produkciók. Ezzel egy rendkívül mozgalmas, látványos show-t tudtak bemutatni. Nemcsak artisták, állatok, bűvészek és zsonglőrök léptek fel náluk, de az abnormalitást is mutogatták: szakállas nőt, törpéket és óriásokat, tetováltakat, kutyafejű gyereket.⁵

1 LAKOS Anna: Az új cirksuz felé. (Színház és cirksuz kölcsönhatásainak aspektusai.) In: *Színháztudományi Szemle*, 34. szám (Budapest, 2002.) 157. old.

2 H. ORLÓCZI Edit: Utazócirkuszok a 20. század elején. In: *Homo Ludens I. – Győri Tanulmányok. Tudományos Szemle*, 26/2002. (Győr, 2002) 103. old.

3 Magyar nyelvű életrajzát közölte – halálát követően – a *Vasárnapi Ujság* 1891. április 19-i száma a 258. oldalon.

4 JÓKAY Zoltán: „Barnum” Magyarországon – egy könyvfejezet tükrében. Olvasható a Magyar Cirksuztörténeti és -elméleti Kutató Alapítvány honlapján: http://mcteka.shp.hu/hpc/web.php?a=mcteka&o=070303_jokay_barnum_xkyN#_edn9 Letöltve: 2017. szeptember 23.

5 LAKOS Anna: i. m. 157. old.

Ez a társulat – ahogy a hirdetésükben önmagukat nevezték: a világ legnagyobb látványossága, 50 év óta Amerika büszkesége – 1901. május 26-án, pünkösdvasárnap Szombathelyen vendégszerepelt. Az 1898–1902 között az európai kontinensen turnézó társulat fellépését minden érintett városban óriási médiakampány előzte meg. A korabeli Vas vármegyében érthető módon a *Szombathelyi Ujság*, a *Vas* és a *Vasvármegye* című lapok foglalkoztak az eseménnyel, de egy kapcsolódó cikk a *Kőszeg és Vidékében* is megjelent. Az alábbiakban erről az érdekes vasi művelődéstörténeti epizódról írok, különös tekintettel a fellépésnek a helyi gazdasági életre gyakorolt hatásaira.

A NAGY EURÓPAI TURNÉ

Egy hosszú európai körutazás ötlete a cirkusz vezetőinek fejében 1896-ban merült fel először. A következő évben már zajlott a szervezés, októberben pedig átkeltek Európába. Az öreg kontinens bejárását Angliában kezdték, ahol egészen 1900 tavaszáig tartózkodtak. Áprilisban átkeltek Hamburgba, és bejárták Németországot, majd Bécsben töltötték a telet.

A társulat magyarországi turnéja 1901 áprilisában indult, melynek során előbb 30 budapesti előadást tartottak, majd számos vidéki város felkeresése következett. Sorrendben: Székesfehérvár (1901. 04. 22.), Pécs (04. 23.), Eszék (04. 24.), Újvidék (04. 25.), Zombor (04. 26.), Szabadka (04. 27–28.), Hódmezővásárhely (04. 29.), Szeged (04. 30–05. 01.), Nagybecskerek (05. 02.), Nagykikinda (05. 03.), Temesvár (05. 04–05.), Arad (05. 06.), Békéscsaba (05. 07.), Mezőtúr (05. 08.), Karcag (05. 09.), Nagyvárad (05. 10.), Debrecen (05. 11–12.), Nyíregyháza (05. 13.), Kassa (05. 14.), Miskolc (05. 15.), Eger (05. 16.), Szolnok (05. 17.), Kecskemét (05. 18–19.), Kiskunfélegyháza (05. 20.), Cegléd (05. 21.), Győr (05. 22), Pozsony (05. 23–24), Sopron (05. 25.), Szombathely (05. 26.), Nagykanizsa (05. 27.), végül Zágráb (05. 28–29.)

Ezt követően Ausztrián, Cseh- és Morvaországon, Németországon, Hollandián, Belgiumon át haladt a társulat, majd az európai körutat franciaországi és svájci fellépésekkel fejezték be 1902-ben. A teljes európai turnéről könyvet írt a cirkusz sajtóosztályának munkatársa, Harvey Lennox Watkins (1869–1949). A címe: *Four years in Europe: the Barnum & Bailey greatest show on earth in the Old World*. A kötetben a magyarországi fellépéseknek is szentel néhány oldalt.⁶

A SZOMBATHELYI SZEREPLÉS SAJTÓKAMPÁNYA

Az 1901. május 26-i szombathelyi vendégszerepléssel kapcsolatban az első hír a *Vas* című lap április 25-i számában jelent meg.⁷ (És innentől kezdve az előadás napjáig minden lapszámban írtak róluk.) A cikk szerint a társulat egyik titkára a városba érkezett, hogy a felállítandó reklámtáblák helyét a hatóságokkal közösen megállapítsák. A 10 méter széles és 3 méter magas reklámtáblák egyikét a Horváth Boldizsár téren, egy másikat pedig a Széll

6 A kötet letölthető változatban elérhető itt: <http://cslib.cdmhost.com/cdm/ref/collection/p4005coll11/id/608> Letöltve: 2017. szeptember 23. A magyarországi fellépésekről szóló részt magyarra fordítva ismerteti Jókay Zoltán idézett műve (lásd a 4. számú lábjegyzetben)

7 Barnum Szombathelyen. In: *Vas*, 1901. április 25. 4. old.

Kálmán és a Király utca sarkán lévő üres telken állították fel.⁸ (A megyében megjelenő újságok közül a *Vas* foglalkozott a legtöbbet a cirkusz fellépésével, némelyik lapszámban akár 5 cikk is velük kapcsolatos volt! Ugyanakkor a címadásnál ők voltak a legkevésbé kreatívak: az első 3 vonatkozó írásuk egyaránt a *Barnum Szombathelyen* címmel jelent meg.)

A *Szombathelyi Ujság*ban az április 28-i számban jelent meg az első cikk *Jön Barnum* címmel. A rövid beharangozó hangvétele markánsan eltér a későbbi cikkekétől. Az akkor már egy évtizede halott P.T. Barnum rossz tulajdonságait veszi alapul az újságíró, amikor így ír: „Közeleg már a sok ismertető füzet, amely fűt-fűt ígér s vajon mit ad? Egymást érik a rosszabbnál rosszabb Barnum vicczek úgy, hogy már-már unni kezdjük a nagy dobot.” Végül hozzáteszi: „de természetesen kíváncsian várjuk a tizenegyedik csudát”.⁹ A lap május 5-i számában arról írnak, hogy a társulat 20 mázsa falragaszt küldött Szombathelyre!¹⁰ A cirkusz a vasi megyeszékhelyen egyébként két előadást tervezett (amelyek meg is valósultak): du. 2-kor és este 7-kor. Ugyanezen a napon a *Vas* című lapban¹¹ két jellemző tulajdonságot említenek meg „Barnumékról”: egyrészt azt, hogy „egy tökéletes amerikai látványosság”, másrészt azt, hogy „modern, nagyszerű, hatalmas berendezést fog mutatni”. (Egyébként a cikken érődik, hogy idegen nyelvről fordították magyarra, ami nem sikerült tökéletesen...)

Május 9-én a *Vas* két cikke kapcsolódott a cirkuszhoz. A *Csinos amerikai hölgyek* című írásban¹² azt olvashatjuk, hogy „nagyszámú fiatal és elragadtató hölgy fog fellépni. Alakjukban bájosak, és klaszikai plasztikát magában foglaló mutatványokban fognak fellépni.” A kétkedők megnyugtatóására a szerző hozzáteszi, hogy „az előadások kizárólagosan művészeti természetűek lesznek”... Ugyanezen lapszámban olvasható egy kesergő családapa verse¹³ is, aki szerint nem a cirkusz fellépése az igazi csoda, hanem hat olyan férfiú lenne az, aki elvonná végre az ő hat lányát!

A *Szombathelyi Ujság* soron következő lapszámban egy cikk¹⁴ cáfolta azt az állítást, hogy a társulatnak csak egy része lépne fel a megyeszékhelyen. Hogy tényleg keringett-e ilyen szóbeszéd, vagy mindez egy jól kitalált marketingstratégia része volt-e, azt nem tudjuk. A cirkusz alapítójának szakmai tapasztalatait, jártasságát ismerve utóbbin sem lennénk meglepve... Már csak azért sem, mert a cikkben így alkalmat találnak arra, hogy elkápráztassák a nagyérdeműt: a cirkusz négy különvonattal jön, amelyek összesen 67 vasúti kocsit jelentenek, és eddig még soha nem oszlottak ketté, mindig egyben léptek fel. Ugyanezen oldalon egy másik cikkben¹⁵ további számadatokat ismertetnek a szereplőkről: 70 idomított ló, 3 elefántcsorda, 3 cirkuszi csoport, stb. Ebben az 1901. május 12-i lapszámban jelent meg először egy (álló formátumú) egész oldalas hirdetés,¹⁶ mely aztán a fellépésig minden lapszámban benne volt. Nemcsak a fellépőkről, az infrastruktúráról és a jegyárakról adott információkat (ötféle jegy 1 Korona 20 fillértől 6 Koronáig), hanem azt is megtudhatták belőle a kortársak, hogy Granitz Vilmos könyvkereskedésében („*Berzesnyi Dániel-utca 2.*”) elő-

8 Barnum Szombathelyen. In: *Vas*, 1901. május 2. 6. old.

9 Jön Barnum. In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. április 28. 7. old.

10 Barnum jön. In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. május 5. 5. old.

11 Barnum Szombathelyen. In: *Vas*, 1901. május 5. 6. old.

12 Csinos amerikai hölgyek. In: *Vas*, 1901. május 9. 7. old.

13 Dal Barnumról. In: *Vas*, 1901. május 9. 6. old.

14 „Azon hírrel szemben...” In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. május 12. 8. old.

15 „Mióta Barnum és Bailey nagy czirkusza...” In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. május 12. 8. old.

16 In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. 05. 12. 14. old.

8 V A S 1901. május 19.

Szombathely Csak egy nap.

Vasárnap május 26.

BARNUM & BAILEY

a világ legnagyobb látványossága.

Óriási amerikai mulatóhely
50 év óta Amerika büszkesége.
jelenleg a Continensen körutazást tesz.

67 óriási, saját külön e célra épített vasuti kocsijával mely 4 teljes vonat képez. A teljes „Ensemble” 12 hatalmas sátor-pavilonban lesz kiállítva, melyeknek legnagyobbika körülbelül 12.000 kényelmes ülőhelyet foglal magában.

Naponta 2 előadás, délután 2 és este 7 órakor. A megnyitás 1/2 órával az előadás előtt történik, hogy a nagy közönségnek alkalma legyen az élő csodacuber-ket, a három elefánt csordát és a kettős állatseregletet megtekinteni.

Számtalan, összehasonlíthatatlan és utánozhatatlan, vakmerő, félelmet nem ismerő mutatvány. A fellépő művészeknek mindegyike mester a maga szakmájában. Minden művész egy csillag. Az arénában bemutatott mutatványok mindegyike egy-egy meglepetést képez. Minden valóban egészen új, tökéletes és eddig még sohasem lett bemutatva.

Emberi elme által elgondolható leghatalmasabb és legnagyobb látványosság. 3 nagy lovas mutatvány bemutatására szolgáló „Manège”-ban, 2 hatalmas színpaddal és egy majdnem mérhetetlen hosszúságú futó pályával, 3 óriási terjedelmű légtornászati térsszel, egy egész állatsereglet, idomított vadállatokkal. Mindenféle fajtájú versenyfuttatás, erőművészeti mutatványok, légművészet, a földön és levegőben való tornaművészet bemutatása és új meglepetések. A bajnokok erejének megfeszítő ügykezete az ügyesség által elért recordok megdöntésére.

70 gyönyörű lónak egy „Manège”-ban való elővezetése. 400 kintétezt lónak kiállítása. 3 csorda legkitűnőbbben idomított elefántnak, 3 porondoc egyidőben való elővezetése. 20 nemzetközi némajátékos bohóc.

Egy igazi világkiállítás modern látványokkal. Czirkusz. Hippodrom. Állatsereglet. Idomított állatok kiállítása.

1000 férfi, asszony és ló!

Törpék, tetováltak, kard nyelők, egy hölgy hosszú hajjal s teljes körszakállal, egy kutyafejű gyermek, kéz nélküli emberek, jonglőrök, 1000 eredeti különös dolog és csodálatra méltó előadások. Egy majdnem végnélküli sorozata a legújabb produkcióknak, merész, félelmet megvető mutatványok, melyek eddig sehol sem voltak láthatók s melyek most legelőször lesznek a közönségnek bemutatva.

Helyáruk az ülések fekvése, s érint:

Belepés-ülő-helyeirel 1 kor. 20 fill. és 2 kor. 50 fill., zártszékek 4 kor, fentartott-hely 5 kor. páholszék 6 kor. A helyek mind számozva vannak, az 1 kor. 20 fill. és 2 kor. 50 fill. helyek kivételével. A jegyek megnyitásakor a bejárárról kaphatók. 10-éven aluli gyermekek az összes helyeken, kivéve az 1 kor. 20 fill. helyet a felét fizetik, elővétel csakis az 5 és 6 kor. helyre, az előadás napján, Gránitz Vilmos-könyvkereskedésében Berzsenyi-Dániel utca 2. kaphatók.

Egy belépő-jegy az összes hirdetett látványlókhoz és egy ülő-helyre érvényes.

Előadások: Sopronban május 25. és N.-Kanizsán május 27.

Nyomatott Seiler Henrik utódai könyvnyomdájában Szombathelyen.

A Vas című lap 1901. május 19-i számában megjelent egész oldalas hirdetés

vételben is lehet jegyet váltani. (Ez a hirdetés egyébként egységesen minden hazai fellépésnél megjelent a helyi újságokban, illetve plakát és szórólap formájában is terjesztették. Utóbbiak a cirkusz saját nyomdájában készültek.¹⁷⁾

A korban megjelenő harmadik jelentős lap, a *Vasvármegye* ezen a napon kezdett el először foglalkozni Barnumék előadásával,¹⁸ illetve ettől a naptól kezdve ők is közöltek egész oldalas hirdetést,¹⁹ bár náluk ez fekvő elrendezésű volt. A *Vas* című lapban május 12-én a cirkusz lovairól és pónijairól írtak, megemlítve az általuk elnyert díjakat, illetve az általuk tartott rekordokat is.²⁰ Ebben az újságban álló formátumú hirdetés jelent meg,²¹ ami mindössze egyszer ismétlődött.²²

Május 16-án a *Vas Csodaszerű és érdekes* című cikkében²³ – a korábban megírtakhoz képest – újdonságként azt olvashatjuk, hogy a „művészek ... a legfurcsább hangszereken zenélnek”. Ugyanezen lapszám ugyanezen oldalán *Három óráig tartó szórakozás* címmel²⁴ olvasható ez az érdekesség: „Az állatseregleti pavilonban van egy osztály tele kitünő artistákkal, kik nagyszerűt végeznek a magikai, bűvészeti, szemfényvesztői és tánczevgyülekben. Felemlítendőek még a tréfasságok is.”

Május 19-én *Egy amerikai mulató* című cikkében²⁵ a *Vas* című újság említést tesz a társulat európai körútjáról, továbbá arról, hogy a cirkuszsátrak teljes helyigénye eléri a 10 holdat. A lap egy másik cikke²⁶ pedig arra utal, hogy a cirkusz egyes kiadványait hamisítják. (De az írás akár a kiadványok népszerűsítését is szolgálhatta...) Ugyanezen a napon a *Szombathelyi Ujság* – amolyan háttérinformációként – *Barnum milliói* címmel egy egész oldalon részletet közölt²⁷ a cirkuszalapító életrajzából: azt az epizódot, amikor az üzletember „megvett”, majd Washington dajkájaként mutogatott egy feketebőrű öregasszonyt. Szintén e napon a *Vasvármegyében* *A bámulatra méltó látványosság* címmel egy számadatokkal teltüzdelt újságcikket²⁸ találunk. Ebben olvashatjuk például, hogy a cirkusz előadásait Londonban hetente 100 000 ember látta. Másnap a *Vas* című újság 10 fellépőnek a nevét is megírja²⁹, egy másik híradásban³⁰ pedig – *Az eleven paritya-labda* címmel – az artistákról olvashatunk. A *Vasvármegye* egy május 24-ei cikkében³¹ számos érdekességet árultak el a társulatról: írnak benne a kutyafejű emberről, a szakállas nőről, a „duplatestű indusfiu”-ról, egy kardnyelő asszonyról stb., továbbá arról, hogy a társulat a saját áramfejlesztőjével világítja meg a sátrakat.

Nemcsak a cirkusszal, hanem a néhai üzletemberrel, Barnummal kapcsolatban is említ egy jelenséget – a „Barnum-vicez”-et – a *Vas* egyik 1901. május 23-i cikke³². Ismertet egy

17 A Barnum cirkusz Békéscsabán 1901-ben. In: *Cirkuszi akrobatika*, 2016. évi 3. sz. Forrásközlemények II. Bevezető.

18 Barnum és Bailey. In: *Vasvármegye*, 1901. május 12. 7. old.

19 In: *Vasvármegye*, 1901. május 15. 10. old.

20 Amerikai csodák. In: *Vas*, 1901. május 12. 6. old.

21 In: *Vas*, 1901. május 12. 10. old.

22 In: *Vas*, 1901. május 19. 8. old.

23 Csodaszerű és érdekes. In: *Vas*, 1901. május 16. 5. old.

24 Három óráig tartó szórakozás. In: *Vas*, 1901. május 16. 5. old.

25 Egy amerikai mulató. In: *Vas*, 1901. május 19. 5–6. old.

26 Figyelmeztetés! In: *Vas*, 1901. május 19. 6. old.

27 Barnum milliói. In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. május 19. 9–10. old.

28 In: *Vasvármegye*, 1901. május 22. 7. old.

29 Barnum és Bailey... In: *Vas*, 1901. május 23. 6. old.

30 Az eleven paritya-labda. In: *Vas*, 1901. május 23. 6. old.

31 „Barnum és Bailey...” In: *Vasvármegye*, 1901. május 24. 6. old.

32 Barnum iskolája. In: *Vas*, 1901. május 23. 5. old.

szürke (reklám)kártyát, melynek egyik felén ez áll: „*Elárusíthatatlan SZABAD-JEGY, melylyel ön a legközelebb megtartandó Barnum és Bailey Circus előadására a pénztár körüli tolongásban részt vehet, vagy az **abnormálisok kiállításánál** magát mint unikumot mutogathatja. Lásd a tulsó oldalt.*” A túloldalon pedig egy vegyiáru-kereskedő reklámja található. Úgy tűnik, egy élelmes üzletember átvette az amerikai stílt... A cikk arra utal, hogy több ilyen is terjed a városban.

Az előadás napján megjelenő *Szombathelyi Ujság* cikkében³³ újabb adatokkal kápráztatták el a közönséget: a társulat 12 óriási sátrának felállítása alig 2 órát vesz igénybe, közülük a közel 200 méter hosszú nagy cirkuszsátor mintegy 15 000 embert tud befogadni.

Az előadás előtti napokban már nemcsak a látóivalókról, hanem a cirkusznak a helyi gazdasági életre gyakorolt hatásáról is írtak a lapok. A *Vas* szerint³⁴ Szombathely minden vendéglőjének összes szobáját kivették már, továbbá alig akad a városban olyan család, ahova vendégek ne jelentkeztek volna be. Az egyik családhoz pl. harmincketten! 24-én pedig arról tudósít a *Vasvármegye*³⁵, hogy csak a személyzet számára a cirkusz megbízottja 600 kilogramm húst rendelt Novák Dániel szombathelyi mészárosnál.

A hatóságok kiemelt eseményként kezelték a társulat fellépését. Kisfaludy József rendőrkapitány pl. felhívta a nézők figyelmét, hogy a belépők árát „*előre már s a szükséges mennyiségben tartsák kéznél, nehogy a késedelmezés folytán tolongás keletkezzék*”. Egyúttal tájékoztatta a publikumot, hogy a balesetek és a rosszulletek kezelésére nyolc városi orvost kértek fel, akik a helyszínen látnak el szolgálatot.³⁶ Felhívták a figyelmet arra is, hogy a nagy tömegben zsebtolvajok dolgozhatnak.³⁷ A helyi kereskedők is üzletet láttak a cirkuszra kíváncsi embertömegben: „*Roppant üzleti forgalom ígérkeznék a szombathelyi üzleti világ javára pünkösöd napján...*” – írta a *Vasvármegye*.³⁸ Mivel a szombathelyi fellépés ünnepnapra esett, ezért kérvényt intéztek a kereskedelemügyi miniszterhez, hogy délig nyitva tarthassanak. Az engedélyt – nem a külön kérvényük, hanem egy hatályos miniszteri rendelet alapján – megkapták.³⁹ Az esti előadás után sok vidékinek a hazautazáshoz nyújtott segítséget a vasút: a Kőszegre és környékére hazainduló utasoknak különvonatot indítottak, melyen normál áron lehetett utazni.⁴⁰ Ez a vonat „*Német-Gencsen és Lukácsházán is egy perczig fog tartózkodni*”. A MÁV pedig a Pápa–Tuskevár–Szombathely és a Gyánafalva–Szombathely közötti vonalra rendes árú menettértei jegyet bocsátott ki, melyek a hazautazásra nemcsak az előadás napján, de másnap is érvényesek.⁴¹

Az előadást követően a *Vas* c. újság május 30-án 2/3 oldal terjedelemben ismertette a fellépés eseményeit.⁴² A cikk – a látványosságok mellett – egyfelől a kíváncsiságra éhes, tolongó embertömeget, másfelől pedig a kényelmetlen és drága helyeket, illetve a jegyszédők durvaságát emelte ki... A tömeg kapcsán a lap megemlíti⁴³, hogy a Sabarián és a Hungárián kívül a szombathelyi villamos érezte meg leginkább a forgalmat. A villamos vasúton

33 Néhány adat a nagy amerikai látványosságról. In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. május 26. 8. old.

34 Már a cikk címe is kifejező: Nincs hely. In: *Vas*, 1901. május 23. 5. old.

35 Mennyit esznek Barnumék egy nap alatt? In: *Vasvármegye*, 1901. május 24. 6. old.

36 A közönség figyelmébe. In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. május 26. 7. old.

37 Barnum és a közönség. In: *Vas*, 1901. május 23. 7. old.

38 „Roppant üzleti forgalom...” In: *Vasvármegye*, 1901. május 24. 5. old.

39 Pünkösöd napján az üzletek nyitva lesznek. In: *Vasvármegye*, 1901. május 26. 12. old.

40 Külön vonat. In: *Kőszeg és Vidéke*, 1901. május 26. 3. old.

41 Barnum és a vasút. In: *Vas*, 1901. május 26. 5. old.

42 Barnum Szombathelyen. In: *Vas*, 1901. május 30. 2. old.

pünkösdvásárnap 3282-en utaztak, és még pünkösdhétfőn is 1508-an. A lap megdicséri⁴⁴ Szombathely rendőrségét is, hogy az óriási idegenforgalmat kiválóan tudta kezelni, az eseményt pedig tudta biztosítani.

A cirkusz szombathelyi fellépésével foglalkozó utolsó cikke június 2-án jelent meg a lapokban. A *Szombathelyi Újság* bő másfél hasáb terjedelemben ismertette⁴⁵ a társulat május 26-ai napját a hajnali 3 órai megérkezéstől a két előadáson át az esti elutazásig. A cikkíró a gyorsaságot és a pontosságot emelte ki, nemcsak a fellépéseknél, de a jegyárúsításhoz és a sátrak építésénél, bontásánál is. A cikk végén felsorolják, hogy mi mindent rendelt a társulat erre az egyetlen napra Dukay Ferenc kereskedőtől: 1500 vizes zsemlet, 200 db császárszemplét, 100 kg fehér kenyeret, 200 liter tehéntejet, 200 kg burgonyát, 315 fej salátát, 2800 db tojást, 20 kg (!) petróleumot, stb. A cikk szerint a cirkusz étkezőjének vezetőjét „...a szombathelyi viszonyok annyira kielégítették, amint még eddig egy városé sem”. Ugyanekkor a *Vasvármegye a Barnumékról* című cikkében⁴⁶ „apró följegyzések”-et közöl: a pénzkezelésről, a konyháról, a társulat embereiről és Barnum szelleméről.

A szombathelyi fellépéshez kapcsolódóan az újságok beszámoltak még egy balesetről (az egyik munkásnak egy kocsirúd eltörte a lábszárcsontját)⁴⁷ és egy bűnesetről is (az áramfejlesztőnél kíváncsiskodó nézőt a cirkusz egyik ismeretlen munkása a sötétben bikacsökkel fejbe verte).⁴⁸ Az inzultált személy bizonyos Halmay volt, akinek a város 200 koronás kárpótlást kért, de ezt nem adta meg a cirkusz igazgatósága. Ugyancsak nem kaptak szabadjegyet a szolgálatot ellátó orvosok.⁴⁹ A törött lábú angol munkást az emberbaráti kórházba vitték, ahol négy hetes ápolás várt rá.⁵⁰

A társulat forgalmáról, bevételéről is megtudunk valamit a jól értesült korabeli újságokból. A *Vasvármegye* szerint az első előadáson 9 ezer ember figyelte a fellépőket⁵¹, a *Vas* 8500 fizetős és 1000 szabadjegyes nézőről ír. Az esti előadáson ezzel szemben már csak kb. 4000-en voltak. A társulat összesen mintegy 30 000 Ft-os jegybevételre tett szert Szombathelyen, melyből kb. 12-13 000 Ft-os tiszta hasznuk keletkezett.⁵²

Végül nézzük, mit írt a cirkusz sajtósának könyve a szombathelyi fellépésről (némi képp összemosva azt a sopronival): „*Jó napja volt a látványosságának Sopronban 25-én és a következő nap Szombathelyen (németül Steinamanger), az európai turnénk során itt engedélyezték első alkalommal, hogy megérkezvén a városba, felhúzzuk a fehér kupolákat és előadásokat tartunk szombat. Az erős esők és annak ellenére, hogy a placc a valaha is megtapasztaltak között az egyik legrosszabb volt, a nagyszámú közönség lelkesen megtapsolta két előadásunkat 27-én.*”⁵³

43 A villamos vasút pünkösdi forgalma. In: *Vas*, 1901. május 30. 4. old.

44 A rendőrség dicsérete. In: *Vas*, 1901. május 30. 4. old.

45 Barnumék Szombathelyen. In: *Szombathelyi Újság*, 1901. június 2. 2. old.

46 Barnumékról. In: *Vasvármegye*, 1901. június 2. 5–6. old.

47 Szerencsétlenség Barnuméknál. In: *Szombathelyi Újság*, 1901. június 2. 9. old.

48 Barnum epizód. In: *Vasvármegye*, 1901. május 30. 7. old.

49 Panaszok Barnum ellen. In: *Vas*, 1901. május 30. 4. old.

50 Az itt rekedt angol. In: *Vas*, 1901. május 30. 4. old.

51 Barnumék Szombathelyen. In: *Vasvármegye*, 1901. május 30. 3–4. old.

52 A Barnum czirkusz forgalma. In: *Vas*, 1901. május 30. 5. old.

53 Valójában 26-án. Lásd a 6. számú lábjegyzetet

A CIRKUSZ HASZNÁRÓL

És hogy mire jó a cirkusz? A szakirodalom szerint „*a cirkusz a hétköznapihoz képest alternatív világegészt kínál a közönségnek*”.⁵⁴ Vonzerjét adja az is, hogy a ritmusra, zenére végrehajtott fizikai gyakorlatok a testre, a testi erőre és dinamizmusra irányították a figyelmet (szemben például a verbalításra és a pszichológiára épülő színházzal).⁵⁵ Ráadásul a testi erőnek, az ügyességnek az átlagember számára szinte felfoghatatlan szintjét mutatta be. A cirkusz korabeli népszerűségénél fontos szempont volt az is, hogy az előadások szélesebb néprétegek számára is elérhetőbbek voltak, mint a színház. A Barnum társulat például összesen ötféle belépőt értékesített, így a szegényebb nézők is megtalálták a módját, hogy jegyet válthassanak az előadásra, a vagyonosabbak pedig akár páholyból is nézhették a produkciót. Ráadásul egy olyan produkciót, amihez foghatót egy Vas megyei lakos talán nem is láthatott még egyszer az élete során.

És hogy miért tartották fontosnak a kortársak a cirkuszt? Mert – mint azt a *Szombathelyi Ujság* korabeli szerzője is észrevette (ahogy az egyik cikk címében fogalmaz) – *Érdekes és oktató*.⁵⁶ Az írás szerint a társulat a sokoldalú és nehéz mutatványokkal művészi előadásorozatot mutat be, amely kitűnően szervezett és bámulatra méltó, „*a tökéletesség ... itt minden ámban uralkodik*”. Majd így folytatja: „*Egy valóságos világ-kiállítás ez és az óriási sátrakon belül sok ezer meg ezer csodálatra méltó dolog van, mind különös gonddal kiválasztva, hogy mulattasson és oktasson, vigszágot és ártatlan örömet szerezzen és ezáltal jó és tartós benyomást gyakoroljon a jelenlevők kedélyeire.*”

Ezt az érdekes és oktató látványosságot elődeink a saját szemükkel láthatták. Jó volna tudni, vajon fennmaradt-e valakinek a leírása, visszaemlékezése a szombathelyi előadásról...

54 SÁNDOR Zita: Cirkusz: új és kortárs? In: *Szkhonion*, 2016. évi 1–2. szám 95. old.

55 LAKOS: i. m. 158. old.

56 Érdekes és oktató. In: *Szombathelyi Ujság*, 1901. május 19. 8. old.